

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ

ДІАЛЕКТИЗМИ В ІДІОСТИЛІ ГАЛИНИ ТУРЕЛИК

Діалект, а ми його надишем
Міццю духа і огнем любови.
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.

Іван Франко

У статті визначені й проаналізовані групи діалектних лексем, використаних у поетичних збірках Г.Турелик, з'ясовані їх функції у віршованих текстах, а також наголошено на образотворчому потенціалі гуцулізмів.

Ключові слова: діалектизм, ідіостиль, поезія, Галина Турелик.

Одним зі шляхів збагачення словникового складу будь-якої літературної мови є діалектна лексика. Ще І.Франко свого часу слушно зазначав, що «кожна літературна мова доти жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, значить збагачуватися новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації, ... а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомо народного життя і з відмін та діалектів народного говору». Велика роль у справі засвоєння територіально маркованих лексем літературною мовою належить, на нашу думку, майстрам слова, які більшою чи меншою мірою з різною метою вдаються до використання діалектних перлин у своїх творах. Вживання локалізмів у поетичних чи прозових художніх полотнах сприяє ознайомленню з ними широкого кола читачів, а це своєю чергою

призводить до входження діалектизмів у скарбницю літературної мови. Іншими словами, твори красного письменства можна вважати своєрідним полем культивування певних вузькоговіркових явищ, переведення їх зі сфери обмежено вживаних до надбань ширшого загалу, а їх авторів – провідниками діалектного лексичного репертуару до розряду загальноновживаних мовних одиниць. А тому, як зазначає В.Грещук, «важливим для мовознавства є з'ясування наявності діалектних рис тих чи інших говорів у художніх текстах, які з мовно-територіальних утворень найбільше заманіфестовано в художній мові, які – меншою, а які взагалі незначною мірою. З цього погляду потрібні системні обстеження художньої літератури, виявлення її характеристика діалектних рис у мові художніх текстів» [1, 4]; не менш важливим є також «з'ясування природи діалектизму як стилістичної категорії, шляхів проникнення діалектних слів у мову художньої літератури..., детальна характеристика функцій діалектизмів у художній мові, взаємодія діалектних і загальнонаціональних мовних компонентів і її наслідки для розвитку й функціонування літературної мови» [1, 10]. У зв'язку з цим актуальною є тема пропонованої статті, об'єктом дослідження в якій стали риси гуцульського говору у віршах сучасної української поетеси Галини Турелик. Мета – визначити групи діалектних слів, які використовує авторка у своїх поетичних полотнах, з'ясувати специфіку їх уживання.

Фонетичні особливості гуцульської говірки в досліджуваних текстах не засвідчені, за винятком відмінної від нормативної форми слова *хотіти* – *хтіти*: *Не хтів ані любити, ні судити* [3, 38]. Морфологічні риси вказаної діалектної групи також є поодинокими і виявляються в уживанні скорочених відмінкових форм особових займенників (*я кажу: прости м'я, брате, – / відповідаєш: не прощу* [3, 168]), у використанні відмінних від літературномовних деяких особових форм дієслів (*Бджоляточко, дитяточко моє, / ти звідкіля прибилося до хати? / А чи тебе моя прислала мати, / а чи коханий щось забув сказати, чи донечка шле звістку, як жиє* [2, 67]), в усіченні прийменника *до* у сполученні з іменниками (*Та скоро д гори поженуть ботей* [2, 122]). Діалектне словотворення представлене суфіксальними формантами *-оньк-* та *-енн-*:

*Справа – білі берези. / Зліва – липи **теменні** [3, 47]; Чорний вуглик. Рисунки **чоренні** [3, 82] та ін. Такі незначні фонетичні, словотвірні та морфологічні діалектні вкраплення можна пояснити монологічністю віршованих творів. Говіркові риси вказаних мовних рівнів переважно використовуються в мовленні персонажів.*

Значно ширше у своїх поетичних полотнах використала авторка різночастиномовну гуцульську лексику. Найбільш численними, за нашими спостереженнями, є іменники багатьох семантичних груп. Діалектні назви осіб репрезентовані такими лексемами: *ватаг* «1) той, хто переробляє молочні продукти на полонині; 2) старший вівчар», *газда* «1) господар; добрий господар; 2) порядна, чесна людина, господар дому, голова родини; 3) чоловік», *газдиня* «1) господиня; 2) порядна чесна жінка; 3) дружина», *неньо* «батько» (тут і далі значення діалектизмів подаємо за: Гуцульські говірки. Короткий словник / Відповідальний редактор Я.Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.). Напр.: *І хто в твоїй дім **газдинею** ввійде, / й кому листа сьогодні ти напишеш – / не смію знати [2, 88]; Дванадцять яблучок сиділи, – / дванадцять мудрих місяців, – / і з нашим **неньом** гомоніли, / щось ворожили по руці [2, 68]* тощо.

Допомагають передати неповторний колорит краю слова на позначення особливостей рельєфу: *верх* «гора, вершини гір», *діл* «долина», *млака* «трясовина, заболочена місцевість», *полонина* «високогірне пасовище», *рінь* «дрібне каміння біля річки; гравій, галька», *чуркало* «джерело; дерев'яний жолоб, по якому стікає джерельна вода». Проілюструємо їх уживання прикладами з аналізованих текстів: *Сама ж впаду на вечоровий **верх** / і перевішу на світання крила [3, 54]; Пішла додому з **полонини** Анна / й розлуку за собою повела [2, 69]; У тім селі поорані давно / всі виярки, рови, заплави, **млаки** [2, 139]; Гора снігів не скинула із пліч. / Вона ще світить, а на **долах** – темно [2, 122]; **Чуркало** далі плине / отою, що й сто літ, **рінню** [2, 36]; Й пішла, невинна й незіпсута, / з останнім **чуркалом** своїм, / межі смішні і заздрі люди, / на мертві ріки, в чорний дим [3, 74] та ін.*

Розмаїтий рослинний світ, серед буяння якого плине повсякденне життя гуцулів, представлений такими діалектними найменуваннями: *сигла* «1) високе рівне дерево (*перев.* смерекове); 2) густий, непрохідний ліс (*перев.* смерековий)», *ружа* «троянда», *афини* «чорниці», *дичка* «дика яблуня, кислиця», *центорія* «золототисячник». Напр.: *Зацвіли її щоки ружами* [2, 34]; *Гуркоче селом припізнала машина. / Предивний етюд. Але пензлі сховай. / Центорія сушиться. / В чомусь я винна...* [3, 7].

Авторка використовує також говіркові номінації одягу та прикрас, зокрема: *лахи* «одяг; білизна», *крисаня* «чоловічий фетровий капелюх з прикрасами», *кептар*, *киптар* «хутряна безрукавка (переважно з орнаментом)», *силянка* «1) жіноча прикраса з різнокольорового бісеру у вигляді стрічки, що облягає шию; 2) тонка мотузка, на яку щось нанизують», *келеф* «різновид топірця із закрученою мідною ручкою». Напр.: *Під яблуню стелила бабуся лях* [2, 71]; *Тих кілька днів серед зими – / неначе силянка недовга / грибів сушених з Космача* [2, 181]; *Сидить із келефом Параска / в гаптованому кептарі* [3, 26].

Абстрактна лексика репрезентована в аналізованих віршах найменуваннями почуттів та відчуттів людини: *їдь* «1) отрута; 2) *перен.* лють», *трійло* «отрута», *люба* «кохання, любов», *туск* «туга, сум». Напр.: *Тому пила я щастя, наче трійло, / щоб крик розпуки вирватись не міг* [2, 182]; *Велика їдь твої слова пожерла* [2, 195]; *Хто раз любив – той більш не зна люби* [3, 28]; *Тебе вогонь поставлять доглядати / і підливати в нього туск і лють* [2, 145] тощо.

Метеорологічна лексика представлена такими діалектними номінаціями: *плова* «злива, раптовий дощ», *туча* «1) бурхлива злива з вітром і громом; 2) темна грозова хмара; 3) град», *дощівка* «дощова вода», *мрич*, *мречь* «мжичка; мряка; туман». Напр.: *Золота виливається плова – / каламутна кипить круговерть* [2, 155]; *Два лебеді світилися із мричі* [3, 70].

Заманіфестована у творах Г.Турелик група говірково маркованих слів, що позначають різноманітні реалії життєдіяльності: *ватра* «вогнище, багаття, вогонь», *фіра* «віз, підвода», *лата* «1) латка; 2) поперечна жердина, що з'єднує

крокви», *трина* «1) відходи після молотьби зернових; 2) недоброякісне сіно; дрібне, потерте сіно; прогнила солома», *ланц* «ланцюг», *грань* «розжарені вуглини, жарина», *колиба* «житло лісорубів, пастухів», *вориння* «жердина для огорожі; 2) огорожа з ворин», *оседок* «посілість, осідок», *бантина* «1) поперечна балка, що з'єднує крокви», *стрих* «горище (над хатою)», *лиштва* «дерев'яна планка», *терка* «тертка, тертушка», *обрус* «скатертина», *пошивка* «наволочка». Наведемо ілюстрації: *Не відцвіло, не зблякло / сонце понад воринням* [2, 36]; *Тих кілька днів, тих кілька віршів, / мов селянку грибів пребілих, / я перевішу на бантині / на ринку вічності* [2, 181]; *Може, вже доста пестити отих нерозумних діток, / покійно на трину дробити душі золотої злиток?!* [2, 197]; *Горить земля й оседки ремісницькі* [2, 78]; *Спадає на трави м'який обрус* [3, 78]; *Розворушу я грань рукою* [3, 69]; *О як мені хотілося забути / велике місто без води й зорі. / Прості пошевки (звуть їх мама – шуті) / попрати і повісити в дворі* [2, 182]; *Хай дотліває ватра* [2, 174]; *Солодкий самітної ватри дим / проймає душу, мов незбутня мрія* [3, 54] та ін.

Вживаються номінації як диких, так і свійських тварин: *маржина* «худоба», *каня* «хижий птах, схожий на шуліку», *ботей* «отара овець», *дроб'ята* «ягнята». Напр.: *Лежиш, а каня плаче, аж голосить* [2, 143]; *Мов діти, плахту смикають дроб'ята* [3, 6].

Із назв своєрідних музичних інструментів використано слово *трембіта* «духовий музичний інструмент – дерев'яна труба (до 3-х м довжини), зроблена зі смерекового дерева, обвита березовою корою»: *З берези тої вив'ється трембіта / і людям вістуватиме між гір* [2, 32].

Трапляються окремі діалектні слова й інших лексико-семантичних груп, зокрема: *кратка* «клітка», *деревище* «домовина, труна», *май* «травень», *тлум* «натовп». Напр.: *Запам'ятаємо цю крапку, / що, наче куля з-за вугла, / пробила наскрізь аркуш в кратку – нас розсудила, як могла* [2, 94]; *в цьому тлумі мені лебедіє / забуте обличчя твоє* [3, 72].

Органічно вплетені в канву поетичних текстів Г.Турелик діалектизми-прикметники, що, виражаючи різні ознаки слів, з якими сполучаються,

використовуються як у прямому, так і в переносному значеннях: *винний* «кислий», *вутлий* «кволий, худий», *зимний* «холодний», *зрібний* «груботканий, сировий (про домоткане полотно)», *красний* «дуже гарний», *таній* «дешевий, малоцінний», *шутій* «безрогий або з малими рогами». Напр.: *Сорочка зрібна в хрестики рясні* [2, 123]; *Що ж зимні ви такі, слова?* [2, 125]; *Слова, слова – зерняток вутлих жменька / лягла на поліровані столи* [2, 144]; *Такі сьогодні люди стали тані* [2, 59] та ін.

Для передачі гуцульського колориту авторка використала і низку діалектних дієслів: *видіти* «бачити», *уздріти* «побачити», *лигати* «ковтати», *літувати* «перебувати на полонині протягом літнього сезону», *набуватися* «веселитися; проводити гарно час, перебуваючи в гостях», *сокотити* «1) пильнувати, стежити; 2) доглядати», *толочити* «топтати», *чімхати* «обрубувати гілля від стовбура», *шпурити* «кидати, шпурляти». Напр.: *Я видів сам – усе, чого ніколи / історія вже не повторить вам* [3, 38]; *Упала голова її на руки, – / обличчя не вздримо, бо час зітер* [3, 28]; *Пора. Бо яблуні пристигли, / аж відчімхається гілля* [2, 65]; *І мурашва якась тебе сокоче, / й чиясь китайка накриває очі* [2, 143]; *То я попереду, й удача / цілує зорями в чоло, / то знов судьба мене обскаче, / повитолочує зело* [2, 149]; *Пора до себе повертатись – / театрів, парків, літаків, слова триножити крилаті, / пігулки лигати гіркі* [3, 81] та ін.

Діалектні прислівники представлені в поетичних творах Г.Турелик такими лексемами: *гендесь* «там, ось там», *доста* «досить», *завізно* «тісно; людно», *зимно* «холодно», *нарік* «наступного року». Напр.: *А гендесь війни грали в кості / аж розлягалися дими* [2, 68]; *Сиплються слова, як сніг, – зимно і уперто* [2, 102]; *Меле млин. Добра і зла – завізно. / І усе на мене на одну* [3, 66] тощо.

Нерідко трапляються в текстах і похідні говіркові лексеми. Напр.: *Уже сніги, де ватерка цвіла* [3, 6]; *Сірий коник, наче дивна з'ява, / тягне парком фірчину стару* [3, 67] та ін.

Гуцулізми наділені потужним образотвірним потенціалом. Це виявляється в тому, що велика їх кількість може використовуватись у складі багатьох художніх засобів. Для них характерне вживання в переносному значенні: *На обрії – лісів блакитна **лиштва*** [2, 143]. Часто в аналізованих поезіях гуцульські лексичні діалектизми самостійно виконують роль порівнянь або ж входять до їх складу, підсилюючи образність висловлювань: *Тут ніч сьогодні, певно, не настане, / такий іще гарячий небосхил / і так повільно котиться на діл / купальське сонце, красне, мов **крисаня*** [2, 13]; *Глибока, як **сигла**, вічність* [2, 36]; *Прийшов один, у злі, неначе **туча*** [2, 128]; *Та крізь діряве небо, / неначе **доцівка** на **стрих**, / влилося прозріння у тебе* [2, 164]; *Тих кілька днів, тих кілька віршів, / мов **силянку** грибів пребілих, / я перевішу на бантині / на ринку вічності* [2, 181]; *Весь у долях чужих, як у **латах**, / він заходить в маленький дім* [3, 18]; *Аж пальці посковзнулися на терці / і кров'ю зацвіли, неначе **ружі*** [2, 126] та ін. Кожне з наведених речень-прикладів ілюструє оригінальність поетичного мислення Г.Турелик, її вміння помітити й вияскравити схожість описуваного фрагмента дійсності як об'єкта порівняння з певними предметами чи ознаками, названими діалектними словами. Більшість із цих конструкцій є справді новаторськими, зачаровують своєю нестандартністю, влучністю та новизною, захоплюють неочікуваним поглядом на порівнюване явище, несподіваним ракурсом його сприйняття й опису. Цікавим та оригінальним, на наш погляд, є й порівняння, використане в реченні *Скоро вже не буду молодю – / зодягаю мамині хустки: / то червону, як малина пізня, / то, неначе **афина**, сумну* [2, 97], тут сум асоціюється з темним (синьо-фіолетовим аж чорним) кольором ягід чорниці. Таке широке залучення гуцулізмів до структури різних тропів свідчить не тільки про оригінальність художнього осмислення дійсності автором, а й сприяє засвоєнню діалектних лексем літературною мовою.

Нерідко мисткиня вдається до прийому ампліфікації, що полягає в нагромадженні гуцулізмів різних лексико-семантичних груп у порівняно невеликому текстовому просторі. Це сприяє експресивізації викладу. Напр.: *Те*

слово народила ватра – / не я, не ти, не ніч в маю. / Перечекаємо до завтра / у полонини на краю [2, 96].

З метою «стирання» фонетичних відмінностей діалектних та загальноновживаних слів авторка використовує своєрідне «олітературнення» територіально маркованих лексем. Маємо на увазі, зокрема, нівелювання притаманного для гуцульських говірок вживання голосних *e, i* на місці *a* після м'яких приголосних та губних (*силянка* замість діалектного *силєнка, силінка, дроб'ята* замість *дроб'єта*). Таке наближення гуцулізмів у плані вираження до загальноновживаних лексем скорочує шлях до входження їх у скарбницю літературної мови.

Зауважимо, що Г.Турелик використовує гуцульські діалектні лексеми не тільки в тих віршах, які безпосередньо стосуються змалювання різних сторін життя горян, а й у поетичних творах, які не пов'язані з гуцульською тематикою, зокрема в інтимній та пейзажній ліриці, у віршах, присвячених зображенню історичних подій тощо. Це, на нашу думку, дає можливість стверджувати, що принаймні певна частина територіально обмежених у використанні слів може з часом вийти за межі окремої говірки і повноцінно влитися в русло загальнонародної мови.

Діалектизми в аналізованих поетичних творах відіграють різні функції. Однак особливо виразно, на наш погляд, виявляються експресивна функція та функція збагачення літературної мови. Хоча діалектизми належать до пасивного складу лексичної скарбниці, однак завдяки майстерному використанню деяких із них у художньому мовленні вони вливаються в річище літературної мови, збагачуючи її, урізноманітнюючи її виражальні можливості, надаючи їй свіжості й оригінальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грещук В. Діалектне слово в художньому тексті / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 2010-2011. – № 11-12. – С. 3-11.

2. Турелик Г. Бурштинова ватра: Поезії / Галина Турелик. – К. : Дніпро, 1990. – 206 с.

3. Турелик Г. Монолог: Поезії / Галина Турелик. – К. : Молодь, 1986. – 88 с.

В статье определены и проанализированы группы лексических диалектизмов, использованных в поэтических сборниках Галины Турельк, освещены их функции в стихотворных текстах, а также акцентировано на образотворческом потенциале гуцулизмов.

Ключевые слова: диалектизм, поэзия, идиостиль, Галина Турельк.

The article determines and analyses groups of lexical dialectal lexems in the poetical collection written by H.Turelyk, finds out their functions in poetical texts, emphasizes pictorial potential of gutsulisms.

Key words: dialectism, hutsulism, poetry, Halyna Turelyk.

Пена Л.І. Діалектизми в ідіостилі Галини Турелик // Султанівські читання. Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах. Збірник статей. Випуск III. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. – С. 359-365.